

OBRAZOVANJE I RESOCIJALIZACIJA OSUĐENIH LICA

*Prof.dr Nebojša Macanović¹⁸²
Univerzitet u Banjoj Luci
Fakultet političkih nauka
Katedra za pedagogiju i metodike*

Apstrakt: *Obrazovanje je jedan od najvažnijih faktora resocijalizacije osuđenih lica i sastavni dio institucionalnog prevaspitnog tretmana. Međutim, nizak stepen obrazovanja osuđenih lica, njihova nezainteresovanost za završetak započetog školovanja ili prekvalifikaciju otežava i samu resocijalizaciju. Obrazovanje kao jedan od važnih segmenata prevaspitnog tretmana je zapostavljeno u većini kazneno – popravnih ustanova. Razlog ovakvog stanja je i refleksija situacije u društvu i krize sistema vrijednosti. U ovom radu prikazaćemo strukturu nivoa obrazovanja osuđenih lica u kazneno – popravnim ustanovama u Republici Srpskoj, te ukazati koliko neformalno učenje u toku izdržavanje zatvorske kazne može uticati da se proces obrazovanja unaprijedi u okviru prevaspitnog tretmana i efikasno utiče i na cjelokupni proces njihove resocijalizacije.*

Ključne riječi: *obrazovanje, osuđeno lice, prevaspitni tretman, resocijalizacija, neformalno obrazovanje*

UVOD

Obrazovanje je jedan od najvažnijih elemenata prevaspitnog tretmana od kojeg zavisi i uspješnost resocijalizacije osuđenih lica. „Ako je resocijalizacija termin koji znači proces vraćanja i uključivanja psuđenika u društvo, iz kojeg je privremeno isključen zbog kršenja normi i sistema društvenih vrijednosti, onda bi između ostalih faktora, obrazovanjem trebalo pojedinca pripremiti za povratak. U tom slučaju proces resocijalizacije osuđenika podrazumjeva i proces nagrađivanja i preoblikovanja starog – znanja, uvjerenja, navika, vrijednosti i dr.“ (Knežić, 2001:100).

Analizirajući literaturu domaćih autora koji se bave prevaspitnim tretmanom osuđenih lica (Jovanić, 2017; Jovanić, Petrović, 2017; Knežević, 2008; Mojović, 1991; Nikolić, 1994; Pantelić, 1983; Radovanović, 1988; Žižak, 1989) došli smo do određenih shvatanja koliko je obrazovanje važan segment u procesu resocijalizacije, te koliko upravo obrazovanje može uticati na promjenu kriminogenih stavova i ponašanja osuđenih lica. Obrazovanje zatvorenika bi trebalo pružiti zatvorenicima vještine da ostvare svoj potencijal, poboljšati im mogućnosti zapošljavanja i pomoći im da postanu aktivan i koristan dio društva (Coates, 2016).

Nažalost danas je obrazovanje kao vid prevaspitnog tretmana zapostavljeno, a programi koji uključuju obrazovni rad i razne edukacije osuđenih lica u Republici Srpskoj skoro da i nepostoje (Macanović, Dukić, 2018). Sve više je osuđenika sa niskim stepenom obrazovanja što je često i glavni uzrok i kriminogeni faktor zbog čega se pojedinci bez obrazovanja i stručne spreme opredjeljuju za kriminal (Macanović, 2012).

Upravo kroz ovaj rad želimo ukazati na trenutno stanje osuđenih lica u kazneno – popravnim ustanovama u Republici Srpskoj kada je riječ o njihovim obrazovnim kompetencijama i nivou obrazovanja, kao i potrebi primjene nekih vidova neformalnog obrazovanja kroz koncept cjeloživotnog učenja koje bi upotpunio prevaspitni rad i doprinjeo uspješnosti njihove resocijalizacije.

¹⁸² e-mail:nebojsa.macanovic@fpn.unibl.org

OBRAZOVANJE OSUĐENIH LICA U KAZNENO – POPRAVNIM USTANOVAMA U REPUBLICI SRPSKOJ

U narednoj tabeli prikazali smo nivo obrazovanja osuđenih lica koji su u periodu 2018 – 2022 godine izdržavali kaznu zatvora u kazneno – popravnim ustanovama u Republici Srpskoj. Radi se o sljedećim penalnim ustanovama: KPZ Banja Luka, KPZ Foča, KPZ Bijeljina, KPZ Trebinje, KPZ Istočno Sarajevo i KPZ Doboje.

Tabela 1. Nivo obrazovanja os. lica u kazneno – popravnim ustanovama Republike Srpske

Godina	Bez završene OŠ		Osnovna škola		Srednja škola		Viša škola		Visoka škola		Ukupno	
2018	24	2,5%	289	30,1%	613	64%	7	0,7%	25	2,6%	958	100%
2019	58	6,8%	290	34,1%	472	55,5%	5	0,6%	25	2,9%	850	100%
2020	49	6,6%	195	26,3%	442	59,6%	23	3,1%	32	4,3%	741	100%
2021	32	5,8%	179	32,9%	313	57,6%	4	0,7%	15	2,7%	543	100%
2022	41	9,6%	131	30,7%	239	56,1%	5	1,2%	10	2,3%	426	100%

Posmatrajući prikazane podatke evidentan je pad broja osuđenih lica koji izdržavaju kaznu zatvora u kazneno – popravnim ustanovama u Republici Srpskoj u poslednjih pet godina. Podatak da je u 2018. godini na izdržavanju kazne zatvora bilo 958 osuđenih lica, a 2022 godine svega 426 dovoljno govori da je migracija stanovništva, odlazak van zemlje u potrazi za poslom, sve veći stepen mortaliteta u društvu poslednjih godina zbog pandemije virusa korona i drugi uzroci uticali da je i broj izvršioaca krivičnih djela u stalnom opadanju.

Podaci koje smo predstavili u tabeli 1. ukazuju da je sve veći broj osuđenih lica bez završene osnovne škole, te da je iz godine u godinu taj broj sve veći. Broj osuđenih lica sa završenom osnovnom školom je uglavnom konstantan i kreće se u okviru od 30% ukupne populacije osuđenih lica. Kada su u pitanju osuđena lica sa završenom srednjom školom ona su i najmasovnija i njihov broj varira u prosjeku od 55 – 65% od ukupne populacije zatvorenika. Ono što je zanimljivo jeste da poslednjih godina taj broj osuđenih lica je u blagom opadanju, a broj osuđenih lica bez osnovne škole i bez ikakvog obrazovanja je u stalnom porastu. Broj osuđenih lica sa višom školom je najmanje zastupljen i u prosjeku se kreće oko 1%. S obzirom da su više škole u našem društvu uglavnom prerasle u visoke broj osuđenih lica sa ovim stepenom obrazovanja će biti i zbog ove činjenice sve manji. Kada su u pitanju osuđena lica sa najvišim stepenom obrazovanja njihov broj varira od 2,5% do 3%, sem 2020. godine kada je taj broj bio i najveći 4,3%.

Svakako da je 2020 godina specifična u odnosu na druge godine i da u pojedinim parametrima koji su odnose na nivo obrazovanja osuđenih lica odstupa od uobičajnog prosjeka. Kada su u pitanju osuđena lica koja su se nalazila na izdržavanju kazne zatvora u navedenoj godini primjećujemo da je broj lica sa završenom osnovnom školom ispod uobičajnog prosjeka i iznosi 26,3%, dok je broj lica sa završenom srednjom školom 59,6%, uglavnom u okviru prosjeka. Broj osuđenih lica sa završenom višom 3,1% i visokom školom 4,3% je i najveći u poslednjih pet godina, te mnogo veći od uobičajnog prosjeka. Pretpostavljamo da je na tu činjenicu i vidljivo odstupanje u odnosu na sve druge godine i podatke koje smo prezentovali uticalo da je i broj pravosnažnih presuda bio drastično veći kada su u pitanju utaje poreza, poslovne maliverzacije, zloupotreba službenog položaja i dr., gdje su uglavnom počinioци ovih krivičnih djela osobe sa višim nivoom obrazovanja.

Ono što svakako zabrinjava jeste činjenica da je sve veći broj osuđenih lica bez završene škole, tj. bez ikakvog stečenog nivoa obrazovanja. Kad pogledamo podatke iz 2022. godine ukupan broj osuđenih lica bez osnovne škole i sa završenom osnovnom školom iznosi 40,1%. Ako ovim podacima dodamo i broj osuđenih lica sa srednjom školom, čiji je broj uglavnom konstantan zadnjih godina i najveći, dobijamo ukupno 97% osuđenih lica.

Koliko je obrazovanje zanemareno u kazneno – popravnim ustanovama u Republici Srpskoj govori i podatak ranijih istraživanja koja ukazuju da je u KPZ Banja Luka u periodu od 2001 – 2009. godine 5 osuđenih lica završilo osnovnu školu (Macanović, 2011). Zanimljivo je da od tog perioda do danas ni jedno lice u toj ustanovi nije završilo osnovnu školu.

Siromaštvo, nezaposlenost, kriza sistema vrijednosti, socijalna nepravda, marginalizacija, ekonomska, socijalna i politička kriza društva koja traje već godinama svakako da utiču da sve veći broj ljudi nema mogućnost ili ne želi da završi osnovno obrazovanje koje je i obavezno u Bosni i Hercegovini. Nedostatak osnovnog obrazovanja utiče da sve veći broj mladih ljudi izlazi za svoje probleme, kao i svoju budućnost vide u kriminalu. Najveći broj takvih lica kasnije kriminal posmatraju kao svoju jedinu profesiju. Nažalost većina njih sa vršenjem krivičnih djela nastavlja i nakon izlaska iz zatvora.

OBRAZOVANJE KAO VID PREVASPITNOG TRETMANA

Poražavajući je podatak da i pored velikog broja osuđenih lica bez završene osnovne škole niko od njih u poslednjih pet godina nije za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne uspio završiti taj nivo školovanja, niti je pokazao interesovanje za istim. Često ni sami vaspitači ne uviđaju potrebu za završetkom osnovne škole ili kasnije neke prekvalifikacije, jer se oni prvenstveno fokusiraju na radni angažman osuđenika, kao i da se ne dogodi zloupotreba odobrenih vanzavodskih pogodnosti. Sve ostalo je manje bitno, pa i obrazovanje osuđenih lica. Kada su u pitanju zavodske sekcije gdje imamo i neke koje su obrazovne, situacija nije previše pozitivna, jer uglavnom prevladavaju sportske sekcije. Računarska sekcija, novinarska sekcija, biblioteka broje uglavnom jako mali broj članova ili ne funkcionišu u praksi. Zastarjeli računari, nemogućnost korištenja interneta uglavnom utiču da osuđenici nisu zainteresovani da nešto uče ili posjećuju ovu sekciju. Novinarska sekcija često zahvaljujući entuzijazmu referenta za slobodne aktivnosti povremeno objavi neke tekstove, ali većina penalnih ustanova u Republici Srpskoj i nema ovu sekciju. Biblioteka je jedina organizovana sekcija gdje nešto veći broj osuđenih lica koristi njen bibliotekarski fond knjiga koji godinama nije obnavljan.

Obrazovanje kao oblik tretmana treba da utiče na sprečavanje budućeg kriminalnog ponašanja osuđenog lica i da mu omogući lakšu reintegraciju u društvenu zajednicu. Zato je u okviru institucionalnog prevaspitnog tretmana važan pedagoški rad vaspitača koji se ispoljava upravo i kroz obrazovne aktivnosti (Macanović, 2011). Mali je broj aktivnosti unutar kazneno - popravnih ustanova koje imaju neku obrazovnu formu. Obrazovanje je važan aspekt svakog prevaspitnog tretmana, ali se ne koristi adekvatno i u dovoljnoj mjeri. Razlozi su uglavnom usmjereni na nedostatak novca za nabavku određenih rekvizita, nedostatak novca za prekvalifikaciju i sl. Evidentno je da u zatvoru ne postoje ni programi koji su usmjereni za neformalno obrazovanje i učenje osuđenih lica. Ti programi bi se mogli sprovoditi uz pomoć nevladinih organizacija koje se bave ovim oblicima učenja. Međutim, zbog zatvorenosti same ustanove i menadžmenta veoma je mali broj projekata koje nevladine organizacije sprovode u kazneno - popravnim ustanovama u Republici Srpskoj.

Jedan od problema nastavka školovanja ili prekvalifikacije osuđenih lica jeste i uticaj neformalnog sistema na čijem čelu se nalaze osuđenici bez završene osnovne škole ili sa niskim nivoom obrazovanja koji svaki vid učenja ismijavaju, jer smatraju da oni imaju završen „kriminalni fakultet i životnu školu“. Takav odnos utiče i na druge osuđenike da ne pokazuju neku inicijativu za nastavak školovanja ili edukaciju kroz neke neformalne programe obrazovanja (Macanović, Nadarević, 2014). „Odnos prema obrazovanju uslovljen je onim što osuđenici nose iz sredine u kojoj formirani i u kojoj su vaspitani, socijalizovani i obrazovani, a i prilikama i neprilikama zatvora kao sredine u kojoj se trenutno nalaze“ (Knežić, 2001: 82).

Nepismenost osuđenih lica je najčešće vidljiva prilikom pisanja određenih izjava ili molbi. Dešava se da iste pišu uvijek isti osuđenici za sve, tj. čitav osuđenički kolektiv. Zauzvrat dobijaju kao protivuslugu kutiju cigareta, sok ili čokoladu iz kantine, ponekad čak redarstvo preuzimaju drugi osuđenici da bi uzvratili uslugu, ali za one koji su u vrhu zatvorske piramide i na čelu neformalnog

sistema se podrazumjeva da će zahtjev ili molba biti napisana besplatno. Sve to ukazuje na problem nepismenosti, ali i nedostatak obrazovanja osuđenih lica.

Česti su slučajevi iz prakse rada vaspitača i zatvorskih policajaca da osuđena lica odbijaju da napišu izjavu zbog počinjenog prekršaja i remećenja kućnog reda unutar ustanove zbog čega se često to tumači kao vid pružanja pasivnog otpora i nepoštovanja službenih lica, zbog čega se lica upravo zbog ovakvih reakcija upućuju u samice iako težina počinjenog prekršaja nije za tu sankciju. Ipak odbijanje naređenja i pisanja izjave službenom licu jeste teži disciplinski prekršaj. Iza ovakvih reakcija i ponašanja osuđenika često stoji problem njihove nepismenosti, koju većina prikriva. To prikrivanje oni često maskiraju upravo pružanjem otpora prema službenim licima i formalnom sistemu pokazujući svoje nezadovoljstvo, a zapravo je nepismenost glavni razlog ovakvog ponašanja koje se reflektuje i na njihovu resocijalizaciju.

Ipak postoje i neka pozitivna iskustva iz KPZ Banja Luka koja nažalost nisu nastavljena, a odnosila su se na neformalno obrazovanje osuđenih lica. Naime 2009. godine u okviru ovog zavoda organizovan je kurs, prvi i drugi nivo iz engleskog i italijanskog jezika, koje je uspješno pohađalo i završilo 50 osuđenih lica. Takođe, u periodu 2009 – 2010. godine organizovani su i kursevi računara za 6 osuđenih lica koje su isti uspješno završili. U istom periodu fond zatvorske biblioteke se povećao za 300 knjiga, a do 2019. godine u ovom zavodu je izlazio i časopis „Drugi život“ kojeg su uređivali osuđenici i vaspitači (Macanović, 2012).

Ovo su samo neki od pozitivnih primjera neformalnog učenja koja se mogu uspješno sprovoditi u kazneno – popravnim zavodima. Na ovakav način promoviramo i koncept cjeloživotnog učenja među osuđenim licima, ali i jačamo određene kompetencije i socijalne vještine koje će im pomoći kasnije u reintegraciji u društvenu zajednicu. “Neformalno obrazovanje odvija se kroz različite oblike obrazovanja i osposobljavanja za život, rad i društvenu aktivnost” (Knežić, 2002:76).

Kompetencije i autoritet, kao i stručnost i entuzijizam vaspitača važan su podsticajni element da osuđena lica pokažu zainteresovanost, ali i istrajnost prilikom uključivanja u neki od obrazovnih programa (Macanović, 2021). Zato je neophodno raditi na stalnoj edukaciji penalnog osoblja u kazeno – popravnim zavodima i ukazivati im na razne mogućnosti kako i na koji način primjenjivati obrazovne programe u prevaspitnom tretmanu sa osuđenim licima.

Međutim u nekim drugim zatvorskim sistemima zatvorenici koriste benefite besplatnog školovanja i raznih edukacija tokom izdržavanja zatvorske kazne. Da zatvorenici uočavaju korist obrazovanja potvrđuje i istraživanje 2004. godine provedeno u zatvorima u Norveškoj. Zatvorenici smatraju da im obrazovanje koristi kako bi ostvarili svoja prava, komunicirali sa vanjskim svijetom, kako bi mogli podnositi zahtjeve i primjedbe upravi zatvora, kako bi se lakše zaposlili nakon izlaska iz zatvora te da bi svoje slobodno vrijeme provedeno u zatvoru mogli iskoristiti na konstruktivan način i smanjiti dosadu (Manger, Eikeland, Asbjornses i Torfinn, 2006. prema Jovanić & Petrović, 2017).

ZAKLJUČAK:

Obrazovanje u zatvoru postoji otkada i sama ustanova zatvora. To je važan proces socijalizacije i izgrađivanje ličnosti. Nivo ili stepen obrazovanja ljudima omogućava da rade, žive, osposobljavaju se za druge poslove. Ipak, ako u toku života prekinemo školovanje zbog nekog razloga doći ćemo u situaciju da ne možemo pronaći adekvatan posao, te često rješenje takvih problema potražiti u kriminalu i vršenju krivičnih djela. Upravo i ovaj rad ukazuje da je sve veći broj osuđenih lica bez adekvatnog obrazovanja i da upravo ta okolnost predstavlja važan kriminogeni faktor koji sve više utiče na prestupničko ponašanje i kasnije izbor kriminala kao profesije.

Velika korist obrazovanja je u tome što obrazovne aktivnosti pomažu zatvorenicima da se opuste, da se izraze i razviju psihičke i fizičke sposobnosti, potiče razvoj njihovih potencijala, a posljedica svega toga je to da lakše izdržavaju boravak u zatvoru i negativne strane boravka u zatvoru se umanjuju. Pored toga stopa recidiva je znatno manja kod onih osuđenika koji su u toku izdržavanja kazne zatvora učestvovala u nekim od obrazovnih programa. Ponovno integrisanje u društvenu zajednicu će biti

mnogo efikasnije ako osuđena lica steknu neke nove obrazovne kompetencije i socijalne vještine koje će im omogućiti da lakše dođu do posla.

Međutim kada je riječ o zatvorskom sistemu u Bosni i Hercegovini obrazovanju kao važnom segmentu prevaspitnog tretmana i resocijalizacije osuđenih lica skoro da se i ne poklanja pažnja. Podatke koje smo prikazali u ovom radu idu u prilog ovoj konstataciji, jer je broj osuđenih lica bez završene osnovne škole iz godinu u godinu sve veći. Formalno obrazovanje osuđenih lica je zapostavljeno i možda i nerealno u današnjim okolnostima s obzirom na odnos visine izrečene kazne i dužine trajanja školovanja. Zato je neophodno kreirati određene vidove neformalnog obrazovanja u toku izdržavanja zatvorske kazne koji bi omogućili sticanje određenih znanja i vještina, a koji bi doprinjeli pronalasku zaposlenja nakon izlaska iz zatvora. Obrazovanje je važan segment resocijalizacije osuđenih lica, te upravo i zbog ove činjenice znanje treba iskoristiti kao sredstvo koje će uticati na promjenu kriminogenih stavova i ponašanja osuđenih lica. Osnaživanje kognitivnih kompetencija osuđenih lica kroz razne vidove neformalnog učenja može pozitivno uticati i na njihove životne poglede i opredjeljenje da se vrate na pravi put.

Literatura:

1. Coates, S. (2016). Unlocking potential: A review of education in prison. Na sajtu: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/524013/education-review-report.pdf. Očitano: 24.03.2023.
2. Jovanić, G. (2017). *Kazni, zatvori, zaposli*. Beograd: FASPER.
3. Jovanić, G., Petrović, V. (2017). Potrebe, praksa i efektivnost obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja osuđenih. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(2), str. 199-221.
4. Knežević, M. (2008). *Penologija u socijalnom radu*. Zagreb: Pravni fakultet.
5. Knežić, B. (2001). *Obrazovanje i resocijalizacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
6. Macanović, M., Dukić, G. (2018). *Kompetencije vaspitača u penalnim ustanovama*. Banja Luka: Centar modernih znanja.
7. Macanović, N. (2011). *Resocijalizacija osuđenih lica*. Banja Luka: Besjeda.
8. Macanović, N. (2012). Cjeloživotno učenje u zatvorskim ustanovama. *Nova škola*. br. 9 -10. str. 302 – 314. Bjeljina: Pedagoški fakultet u Bjeljini.
9. Macanović, N. (2021). Kompetencije vaspitača za resocijalizaciju maloljetnih prestupnika. U Zborniku (ur. Prof.dr Siniša Lakić) *Banjalučki novembarški susreti*. str.269 – 287. Banja Luka: Filozofski fakultet.
10. Macanović, N., Nadarević, D. (2014). *Penološka andragogija*. Banja Luka: Defendologija.
11. Mojović, N. (1991). *Vaspitni i drugi uticaji na zatvorenike*. Foča: Polet.
12. Nikolić, Z. (1994). *Penološka andragogija sa metodikom prevaspitanja*. Beograd: Savremena administracija.
13. Pantelić, D. (1983). *Penološka andragogija*. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova.
14. Radovanović, D. (1988). *Svojstva osuđenika i zatvorski tretman*. Beograd. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
15. Žižak, A. (1989). Faktorska struktura vrijednosti osuđenih lica, *Penološke teme*, br.4, str.215-224.

EDUCATION AND RESOCIALIZATION OF CONVICTED PERSONS

Prof. Dr. Nebojša Macanović
University of Banja Luka
Faculty of Political Sciences
Department of pedagogy and methods

Abstract: *Education is one of the most important factors in the resocialization of convicted persons and an integral part of institutional re-educational treatment. However, the low level of education of convicted persons, their lack of interest in completing their education or retraining make resocialization difficult. Education, as one of the important segments of re-educational treatment, is neglected in most penal and correctional institutions. The reason for this situation is also a reflection of the situation in society and the crisis of the value system. In this paper, we will present the structure of the level of education of convicted persons in penal and correctional institutions in the Republic of Srpska, and show how informal learning during the serving of a prison sentence can influence the educational process to be improved within the framework of re-educational treatment and effectively affect the entire process of their resocialization.*

Key words: *education, convicted person, re-educational treatment, resocialization, informal education*